

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

חמדת ימים HEMDAT YAMIM

פרשת השבוע תרומה תשפ"ו מהפכה משפטית? איזה שופטים קיבלו מינוי בהמלצת יתרו? חלק ג הרב יוסף כרמל, ראש כולל 'ארץ חמדה'

בהמשך לדברינו **לפרשת יתרו תשפ"ו ולפרשת משפטים תשפ"ו**, בענין ההמלצה על מינוי שופטים בזומת יתרו, הבאנו את דברי חז"ל ושיטות הראשונים המחברות את המופיע בפרשת יתרו למופיע בפרשת דברים, סיכמנו גם את דברי רבי אברהם בן הרמב"ם שפתח לנו צוהר חדש בהבנת המושג "שופט" כמנהיג הציבור.

וז"ל הפסוקים בפרשת דברים: **אִיכָה אֲשָׂא לְבָדִי טְרַחְקֶם וּמִשְׁאַכֶם וְרִיבְכֶם: הֲבֵי לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וְנְבִנִים וַיִּדְעִים לְשִׁבְטֵיכֶם וְאֲשִׁימֶם בְּרָאשֵׁיכֶם: וַתַּעֲנוּ אֹתִי וַתֹּאמְרוּ טוֹב הַדְּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לַעֲשׂוֹת: ... וְאֶצְנֶה אֶת שֹׁפְטֵיכֶם בְּעַת הַהוּא לְאֹמֵר שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם וּשְׁפֹטֶם צָדֵק בֵּין אִישׁ וּבֵין אָחִיו וּבֵין גֵּרוֹ: לֹא תִפְרוּ פָנִים בְּמִשְׁפָּט פְּקוּץ פְּגוּל תִּשְׁמָעוּן לֹא תִגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא וְהַדְּבָר אֲשֶׁר יִקָּשֶׁה מִכֶּם תִּקְרְבוּן אֵלַי וּשְׁמַעְתִּיו" (א, יב-יז) לשון פרשת דברים מחדשת ומדגישה ציוויים שלא הופיעו בפרשת יתרו.**

פסוקים אלה, לפי כל הדעות בחז"ל וגם לפי הראשונים, עוסקים במינוי דיינים ולא מנהיגים. הרקע למינוי הוא ריבוי הפניות למשה רבינו כדין (גם היום יש עומס עצום על המערכת המשפטית! ישראל במקום ראשון בעולם במספר התיקים הנפתחים ביחס למספר התושבים). מסביר רש"י: "טרחכם - מלמד שהיו ישראל טרחנין. היה אחד מהם רואה את בעל דינו נוצח בדין, אומר יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא...."

משה מחפש למינוי זה מאפיינים נוספים מעבר לאנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שנאי בצע - קריטריון שהספיק למנהיגות ציבורית. ברור למשה שהדיינים צריכים להיות גם: א. חכמים - בעלי ידע תורני עצום. ב. נבנים - המבינים דבר מתוך דבר, היודעים גם לחבר את הכתוב בספרים ל מציאות בשטח (רש"י) ג. בעלי שם טוב בין הסובבים אותם ובין אלה המכירים אותם שנים רבות ולעומק. ד. בעלי תמיכה ציבורית הזוכים לאמון של כל חלקי החברה - ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות.

הדיינים שייבחרו יקפידו על כללי האתיקה החשובים: א. שְׁמַע בֵּין אֲחֵיכֶם - לעולם לא ידברו עם בעל דין אחד שלא בפני בעל הדין השני. ב. מטרתם תהיה וּשְׁפֹטֶם צָדֵק. ג. לֹא תִפְרוּ פָנִים בְּמִשְׁפָּט - לעולם לא יעדיפו צד אחד על פני הצד השני. לעשיר או לבעל השררה לא תהיה עדיפות על העני /או החלש. הנחיה זו כוללת את האיסור להעדיף דיינים קרובי משפחה של הממנה. ד. פְּקוּץ פְּגוּל תִּשְׁמָעוּן - לא יתעדפו תיקים גדולים על תיקים בסכום נמוך. ה. לֹא תִגְוְרוּ מִפְּנֵי אִישׁ - יהיו עצמאיים ולא יפסקו, ח"ו, מתוך חנופה לראשי הרשות המבצעת / המחוקקת / השופטת, או לבעלי שררה אחרים.

עיקרון עליון: **כִּי הַמִּשְׁפָּט לְאֱלֹהִים הוּא** - המערכת תפעל מתוך הבנה שהדיינים מייצגים את הקב"ה בשבתם על כס המשפט.

לכן, אין זה פלא כי השימוש בכינוי אלהים בתורה מופיע במשמעות של קודש, ורק של קודש, כמו "בְּרָאשֵׁי בְּרָא אֱלֹהִים" (בראשית א, א). הכינוי מופיע גם במשמעות של דיינים היושבים על כס המשפט כמשרתי של האל, כמו בפסוק "וַיִּקְרַב בַּעַל הַבַּיִת אֶל הָאֱלֹהִים אִם לֹא שָׁלַח יְדוֹ בְּמִלְאכְתָּ רֵעְהוּ" (שמות כב, ז), או במשמעות של חול גמורה כמנהיגים פוליטיים, כמו בפסוק "וַיִּרְאוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם" (בראשית ו, ב). חז"ל מלמדים אותנו כי לעיתים המשמעות בפסוק אחד היא גם של קודש וגם של חול, כמו בפסוק הבא "אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תֵאָר" (משמש קדש וחול" (מסכתות קטנות מסכת סופרים פ"ד ה"ח).

אם כך אלהים עומד, במשמעות של קודש, בראש הרשויות: כראש הרשות המחוקקת שנתן לנו תורת אמת, כראש הרשות השופטת "הַשֹּׁפֵט כָּל הָאָרֶץ" וגם כראש הרשות המבצעת "מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים". במקרה זה אין צורך בהפרדת רשויות. כך גם ניבא ישעיהו "כִּי ה' שֹׁפְטֵנוּ ה' מְחַקְּנֵנוּ ה' מְלַנְנוּ" (ישעיהו לג, כב). הצורך בשלוש רשויות עצמאיות ונפרדות עולה רק כאשר בראשן עומדות דמויות בשר ודם, שיש להגביל את כוחן באמצעות האיזון הנוצר ממציאותן. עיקרון זה הוצע ע"י הפילוסוף מונטסקייה לפני פחות משלש מאות שנים. וכיצד הציעה התורה את האיזון, בדרך אחרת, לפני שלשת אלפים וחמש מאות שנים? בראש הרשות המבצעת עמד המלך. כדי לאזן הוצב כנגדו נביא שדרש ממנו צדק ויושר פרטי וציבורי. המלך ובית דינו דנים את העוברים על החוק הפלילי, לא על עבירות בתחומים אחרים. מול הרשות המחוקקת = החכמים, פעלה הרשות השופטת = הדיינים. חכמי התורה פירשו מה כתוב בתורה ואין צריך לנהוג. הדיינים דנו את מי שחרג בהתנהגותו מכללים אלה ואין הם עוסקים במשפט הפלילי.

על עבודת השם היו ממונים הכוהנים. התקציב למחייתם ולפעילותם לא היה תלוי במלך וכך שמרו על עצמאותם.

הבה נתפלל ונפעל שזוכה גם אנו לכך שהרשויות הממונות על הציבור יפעלו כל אחת בתחומה בדרך היותר מתוקנת, וגם ביניהן, בהרמוניה שתשרת את כל חלקי הציבור, כך שכולן יחד תתרומנה את חלקן לאיחוד העם.

לשיעורי הרב יוסף כרמל ביוטיוב

לע"י הנופלים במערכה להגנת המולדת הי"ד		הרב משה מרדכי ארנר		לע"י זש"מ	
הרב ישראל רוזן		מר משה נסרצוג		פרופ' ישראל ושלומית אהרוני	
הרב יהושע רוזן		כי בתשרי תשפ"א		י"ד בכסלו תשפ"ג / ט' בחשוון תשפ"ו	
י"ג בחשוון תשע"ח		הרב ראובן וחיה לאה אברמן		הרב נפתלי צבי יהודה בר אילן	
ר' שמואל וגב' רבקה ברנדמן		ט' בתשרי תשע"ו / כי בתשרי תשפ"ב		מנחם אב תשפ"ד	
ט"ז בטבת תשפ"ג / ח' באייר תשפ"א		מר יצחק וגב' נעמי טרשנסקי		הרב מאיר וגב' שרה ברכפלד	
הרב יוסף מרדכי שמחה שטרן		כ"ח באדר תשפ"א / י"ד אדר ב' תשפ"ד		(שרה - ט"ז בטבת תש"ף)	
נלב"ע כ"א באדר א' תשע"ד		מר זליג וגב' שרה ונגרובסקי		ר' אליהו כרמל וגב' מלכה טויבע כרמל	
ר' יעקב מאיר רוסי ז"ל		כ"ה בטבת תשפ"ב / י' בתמוז תשע"ד		ח' באייר תשע"ו / י"א במנחם-אב תשס"ט	
נלב"ע י"ג בטבת		הרב יעקב (ג'רי) פרנקל		גב' מירה קושיצקי	
מר אלישע בן רבקה		ט' בטבת תשפ"ב		כ"ב בסיון תשפ"ג	
וגב' שושנה בת שרה		כ"ז כסלו תשפ"ב		י"ט באדר ב' תשפ"ב	

ארץ חמדה, ע"ר Eretz Hemdah

רח' ברוריה 2, ירושלים 91080 2 Bruriya St., Jerusalem
WWW.ERETZHEMDAH.ORG / Tel: 02-5371485 / info@eretzhemdah.org

חֵמְדַּת הַכֶּשֶׁרוֹת

הרב בצלאל דניאל – ראש תוכנית "מורנו" מבית 'ארץ חמדה'

לע"נ מורנו הרב ארנרייך זצ"ל, ממנו למדנו להרגיש את הסברא ולהתרגש מהבנת התורה

שיעור בששים ובטעם כאשר איסור התערב בהיתר

בטורים הקודמים עסקנו בכך שטעם האיסור שנותר בתבשיל אוסר אותו. ננסה לעבור לפסים מעשיים יותר של אמירה זו.

בחולין (צז ע"ב) רבא מסכם כיצד משערים אם איסור שהתערב בהיתר אוסר אותו. הוא מצטט שלוש אמירות של חז"ל: בהקשרים מסוימים חז"ל אמרו שיש לשער אם יש טעם. בהקשרים אחרים מזכירים את ה'קפילא' (שף נכרי שיודע לזהות מרכיבים שנמצאים בתוך אוכל), ובהקשרים אחרים מזכירים שיש לשער את האיסור בששים. מהו היחס בין שלושת המבחנים הללו? רבא מסביר: אם מתערב איסור במאכל בעל טעם זהה לו (מין במינו), לא ניתן לזהות את הטעם, ועל כן יש לשער אם יש ששים היתר ביחס לאיסור. אם האיסור התערב במאכל בו ניתן לזהות את הטעם, האיסור נמדד לפי הטעם. ואם אין אפשרות לטעום (מכיוון שיש חשש שמא המאכל אסור), יש להתייעץ בקפילא.

ראשית נציין שרבא עצמו (במסכת זבחים דף עט ע"א) אומר שמעיקר הדין בתערובת מין במינו הולכים על פי הרוב. הצורך לביטול בששים למין במינו הוא חומרא דרבנן. הרשב"א מביא נפקא מינה: מה הדין אם יש קושי לשער אם יש ששים של היתר ביחס לאיסור? מכיוון שמדאורייתא מין במינו בטל ברוב, הספק שלפנינו, שמא אין פי ששים, הוא ספק דרבנן, ואם כך אפשר להקל. בתורת חטאת (חיבור על הלכות איסור והיתר שחיבר הרמ"א) מצטט מתוך הספר 'איסור והיתר הארוך' (רבי יונה אשכנזי, מחותנו של תרומת הדשן. ספרו 'איסור והיתר הארוך' נחשב כספר הפסיקה הבסיסי בענייני איסור והיתר של עדות אשכנזי במאות 16-17), האומר שאם בשר עוף התערב בתבשיל חלבי ואין אפשרות לשער אם בטל בששים, יש להחמיר. הרמ"א מציין שלכאורה דבריו חולקים על הרשב"א. אך הש"ך מפנה אותנו לדברי האיסור והיתר מספר פרקים לאחר מכן. הוא סובר שעוף בחלב אסור מן התורה. אם כך, מדבריו אין סתירה לדברי הרשב"א: יתכן הוא מסכים שאם יש ספק ביחס לאיסור דרבנן אם יש ביטול בששים, ניתן להקל, אלא שהוא סובר שעוף בחלב אסור מדאורייתא¹.

נשוב לדברי רבא: עדיין יש להבין מהו היחס בין שלושת אופני השיעור הללו: ששים, קפילא, וטעם. רש"י מבאר שהביטול בששים נצרך בכל מקרה. הוא מבין את דברי רבא כך: גם מין במינו יש לבטל בששים. אך במין בשאינו מינו, מעבר לביטול בששים, יש לוודא שאין בו טעם. ניתן להציע שתי אפשרויות להבנת דבריו:

- א. כאשר מדובר באכילת איסור, איננו מסתפקים בביטול ברוב, אלא צריך שהאיסור לא יהיה משמעותי בתערובת. לכן צריך ביטול בששים. הטעם הוא עניין נוסף שגם בו צריך לטפל.
- ב. הנושא הוא ביטול הטעם. כל עוד יש טעם של איסור בתערובת, התבשיל אסור. מכיוון שבדרך כלל טעם בטל בששים, תיקנו שבכל מקרה, מין במינו ומין בשאינו מינו, תמיד ישנה דרישה של ביטול בששים, ללא תלות בטעם. יתכן ומדבריו נוכל להוציא נפקא מינה מעניינת: אם יש ספק אם יש ששים, אך מזהים שאין טעם, לכאורה איסור התורה בטל, והצורך בביטול בששים אחרי שאין טעם הוא מדרבנן בלבד, וכפי שביאר הרשב"א שהובא לעיל, זה ידון כספק דרבנן לקולא.

הרמב"ן מסביר בדרך הדומה לדרך הראשונה. הוא מחלק בין אם האיסור מעורב בתבשיל, או שהוציאו אותו. ראינו בעבר שאם איסור התערב, והוציא אותו, הרמב"ן אומר שהלכתית איננו מזהים את המולקולות של האיסור בתערובת, אלא את טעמו בלבד. לכן: תמיד יש לשער אם יש טעם של איסור בתערובת. אך אם לא הצליחו להוציא את גוף האיסור מהתערובת, מעבר לשיעור הטעם יש לבטל את האיסור בששים בכדי להיתר את התערובת.

מהאיסור והיתר הארוך עולה הבנה קיצונית יותר: במסכת חולין (דף ו ע"א) נאמר שמרכיבים שמוסיפים לתבשיל על מנת לתת טעם לתבשיל (תבלינים וכדומה) אינם בטלים. תוספות במספר מקומות (עבודה זרה דף סו ע"א ועוד) מבארים שאין הכוונה שאינם בטלים כלל, אלא שאין די בששים, מפני שהם נותנים טעם מעבר לששים. משמע מדבריהם שכל עוד ניתן להרגיש את טעם האיסור, התבשיל אסור מן התורה, שהרי טעם כעיקר. לכאורה רש"י והרמב"ן יסכימו: מעבר לשיעור בששים, יש לוודא שאין טעם. האיסור והיתר הארוך אומר דבר מפתיע: מדאורייתא די בביטול בששים בכל מקרה. אך אם הטעם של האיסור ניכר בתבשיל, הוא נותר אסור מדרבנן.

עולה שהאיסור והיתר הארוך מסכים עם רש"י שיש לשער פעמיים, אך נראה שהכיוון אצלו הפוך: לפי רש"י הטעם הוא הקובע. בנפרד מכך חז"ל גזרו ואסרו אם אין ששים בתבשיל.

האיסור והיתר הארוך אומר שהכמות, פי ששים, קובעת. חז"ל גזרו ואסרו אם יש טעם. עבר עסקנו בשאלה אם טעם הוא 'גלי' או 'חלקיקי'. כלומר, כאשר אנו אומרים שיש טעם כעיקר האוסר את התבשיל, האם הכוונה היא שהתורה אסרה את השפעת האיסור (טעמו) על התבשיל, או שהטעם מהווה אינדיקציה לכך שהאיסור ניכר בתוך התבשיל. כאמור, האיסור והיתר הארוך אומר שמדאורייתא יש לבטל בששים. כלומר, הדיון המרכזי הוא הנוכחות הפיזית של האיסור בתבשיל ('חלקיקי'). לחלקיקים שכאלה שאיננו מזהים אנו קוראים 'טעם'. אחרי שקראנו לכך 'טעם', חז"ל מצאו לנכון לגזור גם על ה'טעם' (flavor). ולכן, בנפרד לשיעור בששים, מן התורה, מדרבנן יש לוודא שהאיסור לא נתן 'טעם' בתבשיל.

הרא"ש לומד בדיוק הפוך, ובכך חולק על כל הראשונים הנ"ל. הוא אומר שהתורה אסרה 'טעם כעיקר'. כלומר, המדד לאיסור הוא אחד ויחיד: האם האיסור נתן טעם (flavor) במאכל. הבעיה היא שפעמים רבות לא ניתן לזהות אם יש טעם איסור בתבשיל. כאשר מדובר במין במינו, חז"ל גזרו באופן אחיד לשער בששים (כדי לא להתבלבל בין תערובת מין במינו ושאינו מינו). אך בתערובת מין

בשאינו מינו, הכל תלוי בטעם: אם יש טעם של איסור בתבשיל, הוא אסור גם אם יש יותר מפי ששים היתר ביחס לאיסור, ולהיפך: אם אין טעם של איסור בתבשיל, המדד של ששים הוא חסר משמעות. השולחן ערוך והרמ"א (יורה דעה סימן צח סעיף א) פוסקים כדברי הרא"ש: שולחן ערוך יורה דעה הלכות תערובות סימן צח סעיף א איסור שנתערב בהיתר מין בשאינו מינו, כגון חלב שנתערב בבשר, יטעמנו נכרי, אם אומר שאין בו טעם חלב ... מותר ... ואם אין שם עובד כוכבים לטועמו, משערינן בס'. וכן אם הוא מין במינו, כיון דליכא למיקם אטעמא, משערים בס'.

¹ מצד אחד, עוף הוא בהחלט חלק מעולם הבשר. מצד שני, אי אפשר לבשל עוף בחלב של אמו, מפני שלעופות אין חלב. לאור זאת נוצרה מחלוקת תנאים: במסכת חולין (דף קד) מובאות שלוש שיטות לגבי בשר עוף: ת"ק – אסור מהתורה, רבי עקיבא – אסור מדרבנן. רבי יוסי הגלילי – מותר. בעזרת ה' כאשר נעסוק בהלכות הבשר והחלב (סימן פח בשולחן ערוך יורה דעה) נעמיק בזה.

ארץ חמדה – קישור לשיעורי "מורנו" ביוטיוב

ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org

החייל, איתמר חיים בן ציפי ציפורה		מתפללים לרפואתם השלימה, בתוך שאר חולי עם ישראל:			
טל שאול בן יפה	חנה בת אוריה	ניר רפאל בן רחל ברכה	ישעי בן מרים	רות צפורה בת חנה	שמואל בן ברוריה
מיכאל אלכסנדר אברהם בן שרה מלכה	הילל בן תמר שפרה	עודד בן חיה	הילה צפנת בת שרה טובה	מאירה בת אסתר	שלמה בן שולמית
חוה ראנלה בת פיילא	נעם בן שלומית	מינדה לאה בת ליפשה	ר' יצחק בן בריינדל גיטה	רבקה בת שרה בלה	חיים מרדכי פרץ בן אסתר מילכה
נבו בן פריבה	משה בן אסתר חיה				

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ד)

Marseille, France

מרסיי, צרפת
שבט, ה'תשנ"ח

מאבטחים, נשיאתם טלפון סלולרי לצרכי בטחון בשבת

שאלה

תפקיד קציני הביטחון בחו"ל הינו שמירה על חייהם של הנציגים הישראלים השוהים שם בתפקיד. רמת הסיכון לנציגים הישראלים בכלל, בודדים ומשלחות, ונציגים דיפלומטים בפרט, הינה גבוהה עפ"י הערכות שירותי המודיעין הישראלית. ואכן לצערינו לא מעט פיגועים בוצעו כנגד אישים וגופים ישראלים בחו"ל. תפקיד קצין הביטחון מחייב זמינות בכל רגע, אם להתערבות מיידית לסיכול פיגוע (כגון בני-ערובה), אם בריכוז פינוי נפגעים ח"ו, ואם בפנייה לכוחות מקומיים לבצע את הפעולות הנדרשות להצלת חיים. כל שליח ישראלי ומשלחת ישראלית מתודרכים כי בכל מצב חירום ח"ו עליהם ליצור קשר מידי עם קצין הביטחון של הנציגות הישראלית. בנתונים אלה האם מותרת נשיאת טלפון סלולרי ע"י קצין הביטחון בצאתו מביתו גם במקום שאין עירוב?

תשובה

א. קצין הביטחון רשאי לצאת מביתו בשבת ולשאת איתו מכשיר טלפון נייד מכל סוג שהוא.
ב. מן הדין שישא את הטלפון "כלאחר יד"¹, כלומר שלא בדרך הרגילה, כגון מחובר לחגורתו בחיבור קבוע כך שיהיה חלק בלתי נפרד מן החגורה.²

¹ אף כי בס' "אגרות משה" (אורח חיים ח"ד סי' פא) התיר לאנשי "הצלה" לשאת מכשיר קשר ללא כל מיגבלה, מטעם שעבורים הוא תכשיט, הרי הרב שלמה זלמן אוירבך התיר דבר דומה רק בתרי דרבנן, ורק כשהוא יוצא לדבר מצוה. ראה בס' "נשמת אברהם" (ח"ה קונטרס "הרופא בשבת, ביום טוב" וכו' סעיף פג, עמ' קעה) בעניין רופא שצריך לצאת עם מכשיר איתורית, וכן ב"שמירת שבת כהלכתה" (פ"מ סעיף ז) בעניין חולה שצריך לקחת אתו תרופות בכל שילך.
אנו התרנו לצאת גם שלא לדבר מצוה, ואפילו ברשות הרבים דאורייתא, בהסתמך על (א) ה"אגרות משה", שהטלפון הוא תכשיט עבורם; (ב) יש כאן סברה של "מכשילן לעתיד לבוא", שלא ימצאו אנשים שיסכימו להיות קציני ביטחון, ראה משנה עירובין (מד ע"ב) וב"אגרות משה" (שם בסופו). וזה שיש מספיק אנשים שאינם שומרי מצוות, שיסכימו להיות קציני ביטחון, אינה טענה, ראה "עמוד הימיני" (סימן יז ס"ק ז); (ג) כסניף להיתר אפשר להוסיף את דברי בעל "מנחת שלמה (סי' ז עמ' מד) המאריך שם להוכיח שבמקרה של פיקוח נפש אין מטריחים על המציל טירחה גדולה כדי לא לחלל שבת, אלא מתירים לו לנהוג כדרכו.

² סי' "נשמת אברהם" (ח"ה קונטרס "הרופא בשבת, ביום טוב" וכו', סעיף פג, עמ' קעה). אמנם יש לעיין, אם חבר קבוע של הנתיק מהוה גם חיבור קבוע לטלפון עצמו.

ויש לשים לב שהוצאת הטלפון לרשות הרבים תהיה באופן שיהווה תכשיט. אך כאשר הוא יוצא לדבר מצוה, יוכל לקחת את הטלפון גם "כלאחר יד", באופנים שלא יהיה "תכשיט" כגון לקשור אותו ברצועה לרגלו, או לשאתו בתוך כובעו, וזאת בהסתמך על דעת "חזון איש", שבזמן הזה כמעט אין לנו רשות הרבים דאורייתא, ויהיו כאן אפוא תרי דרבנן, וכמובא ב"שמירת שבת כהלכתה" (פרק מ סעיף ז הערה כ) בשם הגרש"ז אויערבאך.

בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל

חברי הועדה המייעצת לכרכים ד-ט:

הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן

ארץ חמדה – קישור לשו"ת במראה הבזק באתר

[ניתן ליצור קשר עם הכותבים דרך: info@eretzhemdah.org](mailto:info@eretzhemdah.org)

הספר משטר ומדינה בישראל על פי התורה (4 כרכים) מאת הרב נפתלי בר אילן.
יצא לאור בעריכה חדשה בהוצאת מכון "ארץ חמדה"
הספר מתמודד עם אתגרי השעה הניצבים בפני המדינה היהודית העצמאית ע"י ניתוח וביור מקיפים במקורות.
בין הנושאים הנדונים - משטר דמוקרטי ומלוכני, שלטון החוק, הפרדת רשויות, ביקורת שיפוטית, טוהר השלטון,
מדיניות פסקלית ומוניטרית, שירותי רווחה, סל תרופות, איכות הסביבה, משפט בינלאומי, אמנת ג'נבה,
כבוד האדם וחירותו, פיתוח האישיות, זכויות אזרח ועוד ועוד.
זכה בפרס הרב קוק ובפרס הרב ישראלי של מכון ארץ חמדה.

